

Biserica ortodoxă română din Harghita în perioada dintre cele două războaie mondiale

Multiplele probleme generate de situația dificilă a românilor din sud-estul Transilvaniei, zonă numită în mod curent "Secuime", au preocupat pe unii cercetători, intelectuali locali ca și pe unii reprezentanți ai Bisericilor românești, singurele instituții care au avut un interes constant față de românii din menționatul teritoriu. Majoritatea românească din actualele județe Harghita și Covasna, ca și românii din Mureș (din zonele limitrofe celor două județe amintite), au fost supuși de-naționalizării în cursul secolului al-XVIII-lea, în prima jumătate a celui de-al XIX-lea, și, cu înverșunare în anii dualismului, fapt care le-a afectat grav identitatea națională și religioasă. Din păcate, nici în perioada României reîntregite nu s-au produs schimbări esențiale. Inițiative s-au manifestat pe plan local, cu unele rezultate de moment, iar aportul autorităților a fost episodic și irelevant, în multe cazuri.

Deși după anul 1830 se ridică în Transilvania o pătură a intelectualității laice, influența clerului nu s-a redus decât relativ, pe plan cultural. Și-a spus cuvântul sinodalitatea, care a permis implicarea mirenilor în problemele comunităților și a dat vigoare manifestărilor confesionale, dar și a celor politice, după constituirea Partidului Național Român. Este binecunoscut rolul important al "*Statutului Organic*", introdus în timpul păstoririi lui Andrei Șaguna, pentru credincioșii ortodocși (greco-orientali). Legăturile cu frații de peste Carpați s-au menținut în pofida vicisitudinilor - între altele, ca sprijin în manuale școlare, cărți bisericești și laice, în unele cazuri și sprijin bănesc pentru școli și pentru bisericile din Ardeal. Autoritățile austriece, ca și cele ungare (după 1867), au manifestat nu doar temeri, dar, în multe cazuri ostilitate accentuată, acuzând tendințele "*daco-romane*". Avocații, preoții, cadrele didactice, alți reprezentanți ai elitelor românești, dar și oameni de rând au fost implicați în procese de presă sau în cele politice - ca cel declanșat de *Pronunțamentul* blăjenilor din anul 1868, și, mai mult, procesul memorandiștilor, care a marcat apogeul politicii de tip pasivist. La

sfârșitul secolului al XX-lea și începutul celui următor, Biserica greco-catolică, cu predilecție (deși nu exclusiv), avea de făcut față presiunilor politice și religioase ale Budapestei, deși tentative de amputare a autonomiei au cunoscut și românii ortodocși, ca și reprezentanții altor naționalități nemaghiare din teritoriul controlat de guvernul de la Budapesta (se cunoaște situația critică a rutenilor). Presiunile concertate au culminat cu crearea "*Vicariatului Secuimii*" și cu anexarea unor parohii românești (dar și a altor naționalități), incluse în așa-numita Episcopie Ortodoxă Maghiară de Hajdudorogh. Vaticanul nu a validat măsurile autorităților ungare, situație care a trenat până în anii tratatelor de pace de după prima conflagrație mondială, când au fost declarate necorespunzătoare și anulate. Pentru românii minoritari din "Secuime", situația a ajuns foarte critică.

În analiza istorică și etno-lingvistică a lor, repere importante dă savantul clujean dr. Ioan I. Russu în *Românii și secuii*, apărută în anul 1990, autorul urmărind o amplă cercetare de tip monografic a așezărilor și a populației. Preocupări pentru cunoașterea realităților zonei au avut cercetători și ziariști bucureșteni, clujeni, din alte părți ale țării - vom reveni asupra unor contribuții ale lor - dar și ziariști ai unor publicații provinciale, precum și intelectuali care trăiau în "Secuime". Aceștia din urmă - Ioan I. Russu, cuprindeau activiști culturali, intelectuali ai satelor și organelor administrative (prefecți, preoți, magistrați, etc.), ca și I. Steriopol, Octavian M. Dobrotă, M. Cionca și I. Salanțiu în Odorhei (Harghita), V. Bidu, V. Sibianu, I. Rafiroiu, A. Nistor în Trei Scaune (Covasna), E. Câmpeanu, I. Bozdog, T. Popa, I. Olteanu, V. Netea în județul Mureș. Contribuțiile acestora sunt apreciate de Ion Russu ca parțiale, lipsite de metodă și cu documentare insuficientă. Dar activitatea dezinteresată, idealistă a acestor pionieri ai cunoașterii stării românilor are și aspecte semnificative rezultate din explorarea situației concret-istorice. Am folosit în acest sens date din manuscrisul - cuprinzând fragmente selectate din presa din Odorhei și unele reflecții asupra

situației comunităților românești, aparținând profesorului Octavian M. Dobrotă, intitulat *Strană de strigăt românesc*, redactat la Timișoara în anul 1976. Octavian Dobrotă a activat la Odorhei între anii 1924-1940.

Fenomenul amplu și complex al înțelegerii pierderilor catastrofale suferite de românii din "Secuime" (Dobrotă folosește termenul "*Regiunea Secuizată*", specific anilor interbelici) este socotit ca straniu, dacă nu paradoxal pentru epoca modernă. După cum menționează Ioan I. Russu, în anii interbelici s-au produs unele manifestări ale "reromânizării". Sensul acestui proiectat proces este cel de revendicare și recuperare a pierderilor de populație suferite de comunitățile românești, atât pe plan etno-demografic și național, cât și pe plan politic și confesional. Octavian Dobrotă, care a fost redactor și director a două publicații de limba română în Odorhei - *Secuimea* și *Glas Românesc în Regiunea Secuizată*, în nr. 184/10 aprilie 1936 al ultimei publicații se referă la conținutul "reromânizării". El spune: "... nu vrem să românizăm nici un ungur, cerem însă reromânizarea secuizărilor", deci readucerea la "matcă" a românilor care "*și-au pierdut graiul strămoșesc și astăzi declară în limbă străină (maghiară) că sunt români*". Deși nobile ca intenții și corespunzând unui justificat interes (și, câteodată și entuziasm colectiv), "restituirea", începută sporadic de autoritățile române, prin "Astra", biserici, școli, presă, conferințe, etc, nu a avut rezultate durabile.

O "radiografie" succintă, dar pertinentă a stării de lucruri (climatului) socio-politic al României anilor '30-'40, o face o dinamică personalitate, cunoscutul om de cultură și militant național Onisifor Ghibu. El arată¹ că preocupările de ani de zile a "*unei mâini de patrioți*" în problema românilor secuizați, "*nobila agitație*", ce a solicitat guvernelor "*reparațiuni*", nu i se răspunde (sau i se răspunde parțial, cu măsuri "*care nu ating esențialul*"). Se aplică "metoda cârpelii" folosită în toate problemele naționale. Răspundere au și românii din "Secuime", deoarece nu au ajuns "*să stie exact ce vor și ce le trebuie și să vorbească efectiv*", căci "*se restrâng la dorințe și cereri*", nu își strâng rândurile, nu își fac "*un program serios*" și "*nu-și aduc ci înșiși jertfele*" (materiale, necesare unei asemenea inițiative).

Caracterul parțial și contradictoriu al unor asemenea proiecte este remarcat de N. Iorga, Popa-Lisseanu (București), Sabin Opreanu, I.

Matei și Atanasie Motogna (Cluj), ca și de reprezentanți ai administrației locale². Lipsa fondurilor necesare, dar și de cadre-preoți și învățători români, multe "*întârzieri condamnabile*" ale autorităților române, menținerea în posturi a unor funcționari maghiari - care nu sunt loiali țării (nu au semnat declarațiile de fidelitate cerute la începutul anilor '20 n.n.), dar și prea multe schimbări de cadre au menținut acest climat. Dacă memoriul românilor din Odorhei a găsit simpatie (înțelegere) din partea guvernului Tătărescu, liberalii căzură de la putere și - arată prof. secundar Ioan Banu din Odorhei, nu se întâmplă nimic pozitiv, deoarece "... *democrația românească e o pepinieră de demagogi, iar o caracteristică a ei este lichelismul*". Formale, pur declarative au fost și "*luările de poziție*" ale ministrului liberal dr. C. Angelescu, respectiv ale ministrului Al. Lapedatu, secretarului de stat Cancicov, însă și politicienii locali care-i reprezentau în parlamentul României, avocații M. Constantinescu (Odorhei) și dr. A. Baci din Târgu Mureș s-au limitat la a face unele informări despre minoritatea română, înstrăinați, nu interpelări, cum au promis inițial.

În noiembrie 1934, în contextul tinerii congresului național al "Astrei" la Tg. Mureș, sub președinția profesorului universitar Iuliu Moldovan, profesorul Ioan Chinezu aprecia faptul că menținerea tradiției de întrunire a "*acestui organism cu profundă vitalitate românească*" în Târgu-Mureș este simbolică. Se justifică prin ridicarea celor două catedrale românești în acest oraș, a dezvoltării școlilor cu limba de predare română și a începerii activităților de publicistică, însă este tragică situația la "*marginea Secuimii*", unde continuă deznaționalizarea, atât pe Valea Nirajului, dar și în satele cu populație mixtă, unde se manifestă "*negrija vinovată*" a românilor (în primul rând a slujitorilor cultelor românești și a oamenilor școlii)³. Același Ioan Banu, în revista *Țara noastră* (Cluj, nr. 160/9 mai 1935) își exprima dezacordul în chestiunea încadrării de funcționari și învățătorii necunosători ai limbii române în instituții bugetare - "*una din racilele democrației românești*", iar demagogia "*a trivializat credințele neamului și și-a bătut joc de problemele vitale ale românismului și a jonglat cu toate formulele care i-au putut mări numărul voturilor*", deci "*popularitatea câștigată pe căi imorale*". Ideea (principală n.n.), a "*autorității statului a fost batjocorită și prefăcută în marfă de tarabă, de demagogii români și de cei maghiari*".

Cei din urmă *“trăiesc și azi intens urmele psihologiei clasei conducătoare a statului de ieri”*, cultivând idei revizioniste. Dar au introdus și pseudoteoria *“autonomiei culturale secuiești”*, deși în România interbelică au avut mai multe publicații, instituții de cultură, școli și biserici subvenționate de stat. Este încă un *“motiv de propagandă electorală sau politică șovinistă”*; în plus, nu se poate credita teza existenței unui *“bloc secuiesc compact”*, secuii fiind răspândiți și în zona Capitalei, Galațiului, etc. Concluziona că acestea reprezintă *“un truc de propagandă antiromânească”*⁴.

Starea de lucruri din “Secuime”, prezentată de deputatul M. Constantinescu în Parlament (13 aprilie 1935), expusă și în ziarul bucureștean *Universul*, arată *“nepăsarea guvernelor perindate la cârma statului”* - în intervalul a 50 de ani, din care însă 15-16 ani de regim românesc, și rezultatul a fost deznăționalizarea românilor din peste 200 de comune cu populație românească. Motivul că *“greutățile financiare ar scuza omisiunile de înalt ordin de stat”* este socotit *“profund dăunător și mai condamnat aici, decât oriunde”*. Se constată că în Odorhei este *“protopop și preot român fără biserică”* (în reședința de județ!), multe comune fără biserică românească, mulți locuitori (care) n-au păstrat vechile nume românești, dar n-au putut (desigur-n.n.) să-și păstreze nici cugetarea și *“limba românească”*, la 16 ani de la Marea Unire⁵.

Un fruntaș român din zonă, învățătorul Traian Moldovan, propunea, în anul 1936, autorităților luarea unor măsuri ca: 1) îmbunătățirea materială a reveniților (înstrăinaților, mai corect, foștii înstrăinați de neam); 2) întâietate a lor în viața industrială și comercială; 3) întâietate la drepturile politice (posturi de primari, consilieri); 4) ridicarea de biserici și aducerea de preoți români (cu retribuție omească); 5) înființarea școlilor de stat, unde nu există; 6) unde e un singur învățător, să fie român, iar unde sunt mai multe posturi să se aplice (legile școlare în vigoare-n.n.); 7) sancționarea preoților minoritari, care propagă șovinismul de la amvon; 8) respectarea sărbătorilor naționale și a repausului duminical; 9) compensarea celor care lucrează în interesul statului, indiferent de originea etnică⁶, măsuri preconizate ca măsuri reparatorii față de reglementările austro-ungare.

Marcel istoric și om politic N. Iorga, în legătură cu *“reromânizarea”* își prezintă punctul de vedere, în legătură cu procesul de recuperare a

identității culturale-naționale și confesionale ale oamenilor înstrăinați. Însă remarcă clar că ... *“din nenorocire”* ... se pare ca problema e încă aceea a împiedicării unei reromânizări. *“Unul dintre mijloacele de acțiune preconizate este, cu «necesitate», concentrarea celor mai buni reprezentanți ai corpului didactic”*. Cu deplină justificare afirma că biserica *“...trebuie să fie punctul de unde să plece un contramisionarism convins până la fanatism (devotament pentru cauza națională-n.n.), luptător până la jertfă”*, fără ca reprezentanții cultelor să se limiteze doar la susținerea *“anumitor slujbe la tipic.... adeseori fără nici o căldură și fără nici un talent”*, iar ca misionari naționali *“să ducă un cuvânt de înviere din casă în casă”*. Însă, între cele două biserici românești *“...e neapărat nevoie să se încheie un armistițiu fără termen. Cine nu e dispus să accepte aceasta își trădează neamul. Să se ia exemplul de la minorități, care lucrează solidar, peste deosebiri de confesiune”*⁷. N. Iorga propune ca instrument de acțiune (indiferent de costurile bănești) și un ziar, o revistă de gospodărie, o bibliotecă populară (se recunoaște stilul de acțiune culturală promovat de asociația “Astra”).

Sărbătorile românești trebuie să adune pe toți aceia care *“întâlnindu-se sub influența atotputernică a conștiinței vii, ar căpăta mult mai ușor decât în izolarea de acasă, convingerea că fac parte din poporul pe care l-au uitat”*. Și aceasta reprezintă o realitate, așa cum se poate constata dintr-un text cules de Octavian Dobrotă și prezentat în fragmentul intitulat *“Cu craii la Secui”*, publicat în *Glas Românesc în Regiunea secuizată*, nr. 188/1935, cuprinzând o parte din teatrul de Crăciun, pus *“în scenă”* de doi frați, ciobani români. Textul este deformat, maghiarizat, dar în mulți termeni se recunoaște originea românească și era consemnat în manuscrisul bătrânului satului care instruia în fiecare an copiii care se pregătesc pentru colinde.

În județul Odorhei, ca și în celelalte cu populație preponderent maghiară, sărbătorile Sfințelor Paști, luarea pâinii de către învățători, șefi de posturi și jandarmi, brigadieri silvici, agenți sanitari, etc., răsfirați în singurătate sau în grupuri de 2-3 este chinuoasă.... *“În lipsă de biserici și preoți nu pot participa la acest mare paznic bisericesc”*. Posturile de jandarmi își primesc, prin curieri, a doua zi de Paști simbolurile sărbătorii, se împărtășesc și dascălii izolați. Unul din credincioși, întrebat cum și-a petrecut sărbătorile a răspuns *“ca un mucenic,*

*care ține dâră la credință: până la mine n-a ajuns pâinea Paștilor, eu mi-am aprins o lumânare și am spus o rugăciune*⁷⁸.

Onisifor Ghibu, în articolul *“Unum necessarium”* arată că românismul nu este numai pământ și grai, ci mai mult și mai întâi suflet, credință în idei superioare și în idealuri, comunitate în unitate sufletească desăvârșită. *“Cheagul cel mai puternic al unității sufletești îl dă religia..., dar noi suntem liniștiți de el (aluzie la dezbinările dintre cele două confesiuni românești care slăbesc acțiunile naționale)”*. Pentru românizare, *“primul punct în program este refacerea legii românești, pentru toți fiii neamului românesc*⁷⁹.

Un anumit rol l-au avut protopopiatele, cele ortodoxe funcționând cu întreruperi. Activitatea protopopiatelor Odorhei și Trei Scaune este evocată de prof. univ. dr. Ioan Matei din Cluj, pentru secolul al XVIII-lea, când constată existența a 56 de biserici cu 2115 familii (secvență publicată în *Grai Românesc din Regiunea Secuizată*, nr. 184/1936). Dependența parohiilor de protopopiatele vecine nu este folositoare, așa cum s-a dovedit în unele cazuri și mutarea sediilor lor, fără un sprijin material consistent. O asemenea încercare este menționată într-o scrisoare a protopopului de Sighișoara, Zaharia Boiu, personalitate clericală, militant național, dar și pe tărâm școlar în Transilvania secolului al XIX-lea, adresată preotului Atanasie Onițiu din Porumbenii Mari. Acesta ceruse protopopului aprobare pentru a face *“vestirile”* pentru o căsătorie și-i expedia 2 florini taxa, menționând că pe al treilea l-a reținut în *“fondul școlastic”*. Pe rezoluția expediată (în 20 iulie 1871), Zaharia Boiu îl îndemna să se aboneze la *Telegraful Român*, pentru că se propusese înființarea unui protopopiat al Odorheiului, cuprinzând (ipotețic) și o parte a parohiilor limitrofe Sighișoarei, însă reședința urma să fie la Bodogaia sau la Cristur. Dar protopopiatul nu se formă. Lipsea și în anul 1935, însă sub regim politic românesc! Însă în anul 1871 s-a procedat la *“hoție de suflete”* (prof. Șerban Cornilă), cu sprijinul oficialităților, iar în anii '30 se manifestă lipsa de preocupare a instituțiilor administrative, iar numărul credincioșilor scădea masiv datorită asimilărilor de diverse naturi⁸⁰.

Pentru susținerea bisericilor, apăreau puncte distincte în memoriul-raport al intelectualilor români din Odorhei, înaintat ministrului C. Angelescu și apoi prezentat la 6 aprilie 1935 de către deputatul M. Constantinescu în

Camera Deputaților. Se solicita ajutorul statului pentru preoții și învățătorii români, ajutor promis nu doar de acest ministru dar și de sociologul profesor Dimitrie Gusti. Pe plan local și-a început activitatea dr. Macedon Cionca, primpretor al plasei Ocland, care a deschis două capele la Ocland și Mărtiniș, cu concursul unor oameni de suflet, însă a adus și un preot stabil în comuna Crăciunel. Interes în acest sens arată și primpretorul I. Maței din Odorhei. În anul 1934, biserici românești funcționau în comunele Feleag, Săcel, Vidacut, Sângeorgiu de Pădure. Lipsite de preoți, s-au închis bisericile din Bodogaia, Vârghiș, Aldea, Mărtiniș, Crăciunel, Cioc, Petecu, Eliseni, Jimbor, Bătanii Mici, Recașul de Sus, Călugăreni și Doboșeni. Reînvierea acestor izvoare de credință nu se putea lipsi de ajutorul material al statului, căci situația materială a secuizaților era sau precară sau foarte precară și erau vizati ca atare. Preoții, la rândul lor, având menirea să redeștepte și să refacă *“turma răsfirată”*, e necesar să fie retribuiți de stat, pentru a le asigura o existență demnă și să se poată face față concurenței preoților minoritari. Se propunea ca timp de 10 ani să se primească salariu majorat de la stat, pentru a avea independență materială și implicit să aibă și autoritate morală pentru a-și realiza misiunea. Județul Odorhei avea nevoie în anii 1934-1935 de preoți ortodocși în comunele Bodogaia, Jimbor, Bătanii Mici, Tălișoara, Doboșeni, Petecu, iar de preoți greco-catolici în parohiile Aldea, Mărtiniș, Satul Mare, Ocland, Eliseni, Cioc. Aceste comune erau reședințe ale preoților și centre spre care gravitau comune-filii, cu terenuri cultivabile, expropriate pe seama bisericilor, terenuri ce pot aduce venituri preotului-paroh, chiar dacă sunt puțin productive.

O altă categorie de parohii, care se cer a fi sprijinite necondiționat, sunt parohiile foarte sărace, cazul Feleagului, Săcelului, Vidacutului, cu populație curat românească. Preoții îndeplineau concomitent și oficiul de învățători, fără de care existența lor nu este posibilă. O situație similară se întâlnește și la Sângeorgiu de Pădure, localitate ai căror parohieni erau (și sunt) în parte maghiarizați. La I.G. Duca (Cristur), preotul ortodox era și profesor la Școala Normală. Românii de aici au rezistat mai bine, fiind în contact cu zone compacte românești. În comuna Porumbenii Mari era nevoie de preot ortodox numai pe acest oficiu, deoarece preotul e și director la școala pri-

mară și subvizor de control, deci era ocupat excesiv. Preoți greco-catolici funcționau în comunele Crăciunel dar și la Cristur. Dar numai la Merești situația materială era mai răsărită. O situație critică o aveau și comunele cu populație românească - Bodogaia, Eliseni, etc., care țineau de parohii-sedii.

Odorheiul era singurul județ al țării fără protopopiat independent ortodox, o parte a parohiilor ținea de Sighișoara, alta de Târgu-Mureș, alta de Sfântu Gheorghe. În orașul Odorhei, ortodocșii aveau un preot iar uniții un protopop. Dar ambele comunități românești și-au pierdut capitalurile, strânse cu mari greutate, pentru construirea bisericilor, prin falimentul băncii "Cetatea"¹¹.

La Cristur, înainte de 1918, populația românească era destul de numeroasă și întreținea o biserică ortodoxă și una unită. Pierzându-și credincioșii, bisericile au intrat în paragină: una se mută la Bodogaia, mai târziu părăsită și ea, iar cea din Cristur se distruge. Prin anul 1924, românii din Cristur, fără deosebire de confesiune, au clădit o capelă în clădirea școlii primare, unde oficiau ambii preoți. Venind un nou preot ortodox, a interzis uniților să folosească capela și ei au făcut apel la biserica romano-catolică (maghiară), unde din când în când se slujea românește. Aici au fost duși și elevii uniți de la Școala Normală, la intervenția preotului I. Șalanțiu, director al școlii, fapt care a stârnit suspiciuni¹².

Lipsa preoților, alături de slaba preocupare a autorităților, din nefericire, în majoritatea anilor, în chestiunea "românizării", a adus și la soluția folosirii preoților misionari¹³. În anul 1936 s-au sfințit biserici la Aldea și Mărtiniș. Situația de ansamblu era însă descurajatoare, chiar dramatică, cazul părintelui I. Papuc din Oargheș, a cărui soție, murind la vârsta de 95 de ani, era maghiarizată, la fel și copiii. Același lucru se întâmplă cu preoții Bucșa din Augustin (ultimul murea în anul 1928). Erau "roși de mizerie", cu pensii infime. S-au pierdut preoți și credincioși datorită neimplicării autorităților, așa că greutatea vieții, vârsta înaintată și neputința legată de ea au văduvit comunitățile de preoți - cazul preotului din Vlăhița, care, fiind în imposibilitate de deplasare a "cedat" credincioșii preotului maghiar romano-catolic. Au fost, desigur, și cazuri de rezistență demnă - cazul episcopului Gh. Neda din Racoșul de Sus. Era păstor al comunei și când pădurea comunală a luat foc, a fost învinuit el, ca etnic român și ortodox. A fost chemat în judecată la Ocland

sub învinuirea că este autor al incendiului și, în final, condamnat la o amendă de 1200 de coroane. Ca soluție "alternativă", un avocat maghiar i-a propus trecerea la religia unitariană, pentru a evita pierderea brumei de bunuri pe care le deținea. Nu a acceptat acest lucru, contrar convingerilor sale, i s-a scos casa la licitație și a rămas pe drumuri¹⁴.

În anul 1936, în județul Odorhei erau în construcție 13 biserici: ortodoxă și greco-catolică la Odorhei, ortodoxe la Cristur și Oargheș, greco-catolică la Ocland, ortodoxă la Racoșul de Sus și Biborțeni, Herculian, Praid, iar greco-catolice la Crăciunel și Eliseni. Biserici vechi, în anul 1938 erau în județul Odorhei la: Porumbenii Mari, Bodogaia, Sângeorgiul de Pădure (ortodoxe, la ultima era preot senatorul Muica), iar greco-catolice la Bodogaia (în ruină), Cioc, Crăciunel, Bezidul Nou, Aldea, Merești. Biserici noi, sfințite, erau în localitățile: Racoșul de Sus, Oargheș, Biborțeni, Herculian (ortodoxe), iar greco-catolice în Odorhei, Mărtiniș, Aldea, Crăciunel, Ocland și Eliseni (9 din cele 10 erau în plasa primpretorului dr. Macedon Cionca). Biserici în construcție (nesfințite) erau în Odorhei, Cristur, Sângeorgiul de Pădure, Praid, Petca, Doboseni, toate ortodoxe, în timp ce preoți fără biserici erau în Vlăhița, Corund, Mugeni, toți ortodocși¹⁵.

I.P.S. Sa Mitropolitul Ardealului, dr. Nicolae Bălan, cu ocazia sfințirii bisericilor din Oargheș, Racoșul de Sus și Herculian (7-8 noiembrie 1937), a împărțit câteva din gândurile sale, la solicitarea directorului și redactorului *Glasului Românesc din Regiunea Secuizată*, Octavian M. Drobotă. Își arată optimismul în ce privește tendințele de evoluție spre mai bine, căci cunoștea situația datorită vizitelor canonice (patru la număr, începute în anul 1922). Primele protopopiate au fost înființate după primul război mondial la Sf. Gheorghe și Târgu-Secuiesc. De asemenea, un număr de tineri preoți au fost plătiți din sumele provenite din bugetul public. Aprecia eforturile unor entuziaști și sprijinitori dezinteresați ai cauzei naționale ca Octavian Dobrotă, propagandiști de suflet ai românismului, a căror activitate era evidențiată și de consilierul mitropolitan Traian Scorobet de la Sibiu¹⁶.

Înaltul prelat sibian, dr. N. Bălan, în cuvântarea de deschidere a adunării eparhiale din 16 aprilie 1939, remarcă retrospectiv, că în decursul a două decenii s-au întreprins "măsurile de reaprindere a sufletului național la românii

secuizati". Dacă în județul Odorhei în secolul al XVIII-lea erau 35% credincioși de lege românească, în anul 1844 erau cam 25% și prin anii 1936-1937 cam 3-4% (după dr. Sabin Opreanu). Dacă chestiunea reînființării protopopiatelor este legată de memoriul menționat din 6 aprilie 1935, problema a fost ridicată în forul legislativ în anul 1937 de parlamentarii județului Odorhei, dr. Augustin Pordea, președinte al organizației P.N.L., respectiv părintele Teodor Muica din Sângeorgiul de Pădure, senator liberal. Mitropolitul Nicolae Bălan, încă după prima vizitație canonică a luat *"măsuri de întărire a punctelor de iradiere a luminii românești ortodoxe"*. Protopopiatul existent inițial la Brețcu a fost scindat în două, unul luându-și reședința la Sfântu Gheorghe. Dată fiind importanța publică a chestiunii, s-a recunoscut în final importanța care trebuie acordată instituțiilor bisericii¹⁷.

În anii 1936-1937 autoritățile și-au sporit contribuția în această direcție, căci până atunci s-au zbatut un număr de idealști izolați și nesușinuți. În toamna anului 1936, la Ministerul de Interne, sub președinția lui D. Luca avea loc o conferință a prefecților din "Secuime" și a organelor școlare de control, vizând intensificarea propagandei culturale între românii înstrăinați. Se continuau inițiativele din perioada ministrului C. Angelescu, care a stabilit că liceele și școlile normale din țară să patroneze câte un sat secuizat, ducându-i inițial câte un clopot, troiță, cărți și odăjdii de slujbă, pentru înfiriparea vechilor altare. Se intensifică campania pentru construirea școlilor de stat, care să contracareze influențele șovine cultivate în școlile confesionale minoritare, tineri învățători fiind repartizați în localitățile cu probleme mai mari. Biserica și-a sporit elanul propovăduirii, crește numărul acestor solide cetăți (O. Dobrotă), care erau bisericile. Însă raclele politicianiste de culise ca și în administrația centrală și locală, dar, din nefericire chiar și în școală și chiar în rândul slujitorilor cultelor, se resimțeau.

Modalitățile de asanare prevăzute urmăreau *"... a protegui tot ce este bun și cinstit (inclusiv în politică), trebuind ajutați toți, inclusiv cetățenii români de altă etnie decât majoritarii... (care) cred în îndreptățirea și trăinicia dreptului istoric românesc. Nu se poate accepta ideologia politicianistă (demagogică - n.n.)",* nici principiul *"mai loialului maghiar"* (loial în interes material, de funcție, etc. - n.n.) - aici e vorba de un eufemism utilizat de demagogii

timpului, indiferent de limba vorbită, care așteptau manifestarea unor atitudini care să corespundă toleranței și democrației autentice. Prețul bunei înțelegeri este dezvoltarea culturii naționale a tuturor, căci întrecerea în acest sens nu poate fi decât benefică. Soluția este debarasarea de josnica politică, manifestări demne, de ținută, pentru a fi constructori, pe plan național, conform vocației neamului nostru în răsăritul Europei¹⁸.

În anii interbelici, mitropolitul Ardealului, respectiv al Arhiepiscopiei de Alba Iulia și Sibiu, a fost mitropolitul Nicolae Bălan (1920-1955), figură reprezentativă a ortodoxiei românești, unul din marii luptători pentru realizarea unității noastre statale. A depus strădanii neobosite pentru acceptarea "Statului Organic" în "Legea" și "Statutul de organizare a Bisericii Ortodoxe Române" din anul 1925. A arătat preocupări constante în consolidarea instituției bisericești și a aducerii aportului la statuarea României Întregite, prin clasicele discursuri rostite în Senatul țării la 12 martie 1923, la discutarea noii Constituții, la discutarea Legii cultelor în anul 1924 sau la ratificarea Concordatului, în mai 1929. În spiritul "Statutului Organic" introdus în Legea de organizare a Bisericii Ortodoxe Române, milita pentru autonomia internă ecleziastică, ridicându-și glasul contra partidelor politice, care voiau să pună ortodoxismul în situația de inferioritate față de celelalte culte, și a apărut cu consecvență sinodalitatea, contra tendinței unor teologi din vechea Românie de a promova un absolutism ierarhic.

Opera sa nemuritoare a fost culturală, de tipografie și editare. La vechile publicații teologice s-au adăugat foi religioase pentru popor și câteva colecții de lucrări teologice. Numai pentru nevoile Institutului teologic din Sibiu, în timpul său ridicat la rang de Academie, s-au tipărit aproximativ 200 de lucrări în toate ramurile teologiei și a trimis mulți tineri, viitoare personalități, la studii în țară și în străinătate. A purtat o grijă statornică Școlii normale "Andrei Șaguna" din Brașov și "Avram Iancu" din Brad.

O grijă deosebită a arătat-o preoțimii din Arhiepiscopie. Încă din martie 1919 a avut un cuvânt hotărâtor la înființarea "Asociației Andrei Șaguna" a clerului din Mitropolia Ardealului, care se întrunea în congrese anuale. S-a preocupat de salarizarea clerului, cântăreților bisericești, de cuprinderea preoților în Casa de pensii a Statului, intervenind

în Senat. A stăruit pentru înzestrarea centrelor eparhiale și a parohiilor cu pământ arabil și pădure de la stat, pentru asigurarea existenței materiale a clerului. Pe lângă activitatea pastorală, a desfășurat acțiuni social-umanitare și a întreținut din fondurile mitropolitane orfanii - inclusiv fiii de preoți, care erau instruiți la diferite școli din Sibiu¹⁹. În ședința Consiliului de Coroană din 29-30 august 1940 a fost între cei 10 membri care au votat contra "arbitrajului" (dictatului de fapt) de la Viena.

Situația bisericilor maghiare din România interbelică o urmărim după aprecierile unui publicist englez al vremii, C.A. McCartney, ale cărui publicații au fost analizate de un cercetător mureșean, dr. Virgil Pană²⁰. Personalitate cu reputație incontestabilă în literatura minorităților etnice ale Europei de după primul război mondial, publicistul englez a fost unul dintre cei mai activi susținători ai mișcării revizioniste maghiare. Dar recunoaște că statul român s-a arătat generos față de funcționarii unguri pe care i-a moștenit în noile provincii, iar folosirea limbilor minorităților nu a fost niciodată împiedicată în relațiile dintre particulari. Bisericile minoritare sunt mai bogate ca cele românești. Cifrele bugetului - sublinierea noastră - arată că în anii de dinainte de 1937 (căci cartea sa - "Hungary and their Successors" era publicată în acești ani la Londra), Biserica Ortodoxă a primit subvenții mai mici pe cap de locuitor decât bisericile minoritare. Statul român a admis de bună voie sistemul școlilor confesionale și le-a acordat libertăți relativ numeroase. În privința instrucțiunii publice, minimul impus de limbă română este mult mai rezonabil și inferior față de ceea ce prevedea Legea Appony în anul 1907. McCartney este obligat să recunoască că tineretul german nu avea nici o simpatie față de atitudinea cultivată de liderii maghiari de opinie fiindcă spuneau *"noi nu avem nimic de câștigat dacă redevenim unguri (cetățeni)"* iar despre compatrioții lor spuneau că *"germanii din Ungaria sunt mai nenorociți ca noi"*.

După dictatul de la Viena urmă cortegiul de măsuri oprimate al autorităților horthyste. O bună parte a populației a fost obligată să se refugieze, se schimbă artificial structura etnică a Transilvaniei de Nord, premilitarii români erau maltratați, românii erau maltratați, adulții deportați în lagăre de muncă - ca evreii concentrați inițial în ghetouri. Învățământul românesc în teritoriile ocupate a fost dezintegrat, supus administrației militare dar și civile

ungare. În urma arbitrajului, trei episcopi greco-catolici și 927 de parohii (cu 1.200.000 suflete) au trecut la Ungaria, guvernul ungar refuză recunoașterea oficială a episcopatelor ortodoxe și greco-catolice, înființate după anul 1918. Ele nu au primit subvenții din partea statului, ci sume mai mici ca Bisericile recunoscute. Averile lor erau mereu în pericol de a fi confiscate, și, în plus, au suferit depozedări, mai ales de terenurile care le-au fost atribuite prin reforma din 1921.

Gama manifestărilor antiromânești mergea de la neîncredere până la aversiunea violentă. În octombrie 1942, la Cluj, în urma manifestațiilor naționalist-șovine s-au spart geamurile celor două episcopii românești. Au urmat distrugerii, devastări și profanări de biserici de către etnici maghiari. Preoții au fost obiectul batjocurii publice, fără ca autoritățile să intervină decât formal sau deloc. Dintre cele 442 de parohii ortodoxe din Transilvania de nord (august 1940), nu se mai găsesc azi nici jumătate. Pe lângă arestări și expulzări, imigrarea în România a unui număr de credincioși și preoți, un număr de parohii au fost suprimate de autorități pe motiv că sunt creații oportuniste ale guvernelor românești. Libertatea de conștiință a credincioșilor ortodocși a fost deseori amintită de autoritățile de ocupație pentru a trece la confesiunile reformate, respectiv la romano-catolicism. Adeseori, de schimbarea confesiunii depindea acordarea / menținerea serviciilor de stat, acordarea de pensii, scutirea de serviciul militar, etc. Biserica greco-catolică a avut un avantaj relativ, o oarecare tolerare, însă preoții erau supuși, ca și cei ortodocși persecuțiilor politice, confiscărilor și exproprierilor de bunuri. Șovinii secuiei și unguri, sub protecția autorităților, au dărâmat 18 biserici românești din județele Odorhei, Ciuc și Trei Scaune, Mureș, în localitățile Bistra și Pănet. Toate cele 30 de lăcașuri de cult noi (în valoare de 33.986.994), construite de Mitropoliile de Sibiu și Blaj în județele Arcului Carpat - la care se mai pot adăuga 14, a căror valoare nu a fost evaluată, au fost devastate, pângărite și dărâmate. Din eparhia Sibiului au fost izgoniți 27 de preoți, din cea a Clujului 13, din a Oradiei 20, din a Maramureșului 34, preoții fiind alungați și maltratați. Din anul 1941 când a fost instalat oficial ca șef al așa-numitei Biserici ortodoxe maghiare, Mihail Popoff, cleric țarist caterisit, vreo 28 de parohii românești au fost răpite și recuperate ulterior, prin intervenția înalților ierarhi români.

Au fost depozdați 13 preoți în județul Mureș, 10 în Trei Scaune, și-au pierdut sediile-parohiile române din 45 de comune din Mureș și Turda, 2 în județul Odorhei, 15 în Trei Scaune, etc. Li s-au redus salariile, au fost persecutați credincioșii, s-au maghiarizat (din nou!), nume de persoane și localități. În urma unei ordonanțe maghiare din primăvara anului 1942 se declara *“războiul crucilor”*, inscripțiile românești, inclusiv de pe troițe, fiind maghiarizate. Primarul din Bicsad a ras cu un ciocan și o daltă pisania din pridvorul bisericii românești. Nu au fost uitate nici crucile comemorative ridicate în memoria eroilor români²¹.

În cursul instaurării hegemoniei sovietice în

Estul Europei, Stalin a folosit, ca instrument al aservirii politice, problema minorităților - influențând stările de fapt prin autoritățile militare dar și prin acte diplomatice. Kremlinul urmarea aservirea politică atât a României cât și a Ungariei, însă România a fost *“privilegiată”*, fiind condusă de un guvern de coaliție controlat de comuniști²². După retragerea trupelor sovietice și *“Declarația”* din aprilie 1964, se produce o anumită deschidere, urmată apoi de conducerea de tip neostalinist din anii 1974-1989. Revoluția din 1989 și modificările de pe arena politică mondială au determinat modificări de situații care se vor finaliza la începuturile actualului secol și mileniu.

Note

1. *“Cârpeala și croiala”* de O. GHIBU (publicat la Cluj, 21 aprilie 1935, dar și de O. DOBROTĂ, în *Glas Românesc în Regiunea Secuizată* din 24 aprilie 1935 - după manuscrisul *“Strană de strigăt românesc”*).

2. Capitol din manuscrisul *“Strană de strigăt...”*, intitulat *“Strigăte care n-au avut răsunet la guvernării țării și promisiuni guvernamentale neîmplinite”*, în *Glas Românesc în Regiunea Secuizată* - 1935 (fără dată); declarația lui I. BANU în revista *Țara Noastră* dar și în *Resurecția din Secuime*, în *Națiunea Română*, Cluj - și din nou în *Glas Românesc...*, din 21 aprilie 1935.

3. Fragment dintr-un articol al lui I. CHINEZU *“Procesul de deznationalizare continuă”*, în *Gând Românesc*, Cluj, 1935 (reprodus în *Secuimea*, nr. 197 / 24 noiembrie 1935).

4. *“Reromânizarea secuizaților și autonomia culturală secuizată”* în *Glas Românesc*, nr. 22/1937.

5. M. CONSTANTINESCU în *Universul*, București, 13 aprilie 1935 și în *Glas Românesc...*, nr. 22/1937.

6. *“Repararea greșelilor trecutului vitreg”*, învățător TRAIAN MOLDOVAN, în *Glas românesc...*, nr. 179/6 sept. 1936.

7. O. DOBROTĂ *“Strană de strigăt...”*, articolul *“Reromânizarea în Secuime”*, în *Glas Românesc...*, aprilie 1936. Părerile lui N. Iorga, expuse în legătură cu această chestiune în articolul nostru *“Opinii ale lui Nicolae Iorga privitoare la situația românilor din Harghita în perioada interbelică”*, în *Lumea Carpatică*, Suceava, volumul 1, fascicoul 1, 2002, p. 72-75;

8. *“Pastile românești între secuizați”* în *Glas românesc...*, nr. 161/1935;

9. *“Unum necessarium”* de prof. univ. dr. ONISIFOR GHIBU, în *Glas Românesc...*, nr. 184/10 aprilie 1936.

10. Prof. ȘERBAN CORNILĂ (Cristur), *“Un protopopiat ortodox al Odorheiului ... la Bodogaia”*, în *Glas Românesc...*, nr. 186/1935.

11. Articolul *“Pentru biserica românească în județ”* în *Glas Românesc...*, nr. 120/1934 și *“Biserica românească în județul Odorhei”* cu memoriul înaintat ministrului C. Angelescu și comunicarea făcută în Camera Deputaților de deputatul avocat M. CONSTANTINESCU (6 aprilie 1935).

12. Prof. ȘERBAN CORNILĂ, *“O biserică românească în Cristur”*, în *Glas Românesc...*, nr. 100/1933.

13. Învățător I. AVRAM (Corund), *“Biserici și preoți”*, în *Glas Românesc...*, nr. 210/28 noiembrie 1936.

14. *“Dureri neuitate”*, în *Glas Românesc...*, nr. 193/1936 și *“Un exemplu de demnitate românească”*, în *Glas Românesc...*, nr. 100/1933.

15. *“Realizări și biserici românești existente în județul Odorhei în 1938”*, în *Glas Românesc...*, nr. 184/1936.

16. *Două răspunsuri îmbărbătoare*, în *Glas Românesc...*, nr. 229/1937.

17. *“O nouă biruință românească spre binele fraților secuizați”*, în *Glas Românesc...*, nr. 223/1937 și comentariile mitropolitului dr. N. Bălan, în subcapitolul de manuscris *“Secuii sunt români secuizați”* la OCTAVIAN M. DOBROTĂ.

18. *“Problema secuizaților, problemă de stat”*, după *Națiunea Română*, Cluj, 26 septembrie 1936, reluată în *Glas Românesc...*, nr. 196/3 octombrie 1936 și subcapitolul din manuscrisul lui OCTAVIAN DOBROTĂ *“Carte deschisă. Politica, politicienii, interesele noastre naționale și atitudinea minoritarilor”*, în *Secuimea*, nr. 100/1935.

19. *“Istoria României - Transilvania...”*, p. 1489-1490, 1508-1512.

20. Ibidem, p. 1621 și 1628.

Abstract

The Romanian Orthodox Church in Harghita Between the Wars

The situation of the Romanians in *“Secuime”* with all its aspects, concerned the Romanian Orthodox Church. Because of the intolerable situation of the Romanian minority through the *“reromanisation”*, attempted in this historical period the re-finding of ethnical, national, cultural and religious identity, being pushed away from the Romanian communities.

Dr. Nicolae Victor Fola